

<https://doi.org/10.15407/rksu.34.221>

УДК 929:32](437)"1850/1937"Масарик+ 94(437=161.2)"19":82-92

Олександр Кравчук, кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)
E-mail: ol-kravchuk@i.ua
ORCID: 0000-0003-3504-5041

МАЛОВІДОМИЙ НАРИС В. СТАРОСОЛЬСЬКОГО ПРО ОСНОВИ ПОЛІТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ Т.Г. МАСАРИКА

Мета роботи полягає в залученні до наукового обігу тексту маловідомого нарису громадсько-політичного діяча В. Старосольського «Основи політичного світогляду Т.Г. Масарика» як джерела з вивчення творчої спадщини української еміграції в Чехословацькій республіці. **Методологія** дослідження ґрунтується на базових науково-дослідницьких принципах історизму, науковості, об'єктивності загальних наукових методів (історичного і логічного) та спеціальних історичних методів (нарративного та проблемно-хронологічного). **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше вводиться до наукового обігу та аналізується маловідомий нарис В. Старосольського «Основи політичного світогляду Т.Г. Масарика», що зберігається у фонді «Колекція документальних матеріалів українських емігрантських націоналістичних установ, організацій та осіб» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України в м. Києві. Проаналізовано інформаційний потенціал документа як одного зі зразків творчої спадщини українських емігрантів-науковців у Чехословаччині. Виділено основні аспекти аналізу В. Старосольським особливостей політичних поглядів Т.Г. Масарика — гуманізму, демократичності, моральності, уваги до національних, соціальних, релігійних питань. Нарис В. Старосольського і сьогодні має неабияке значення для дослідження політичних поглядів президента Чехословацької республіки. **Висновки.** Загалом нарис В. Старосольського «Основи політичного світогляду

Цитування: Кравчук О. Маловідомий нарис В. Старосольського про основи політичного світогляду Т.Г. Масарика. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2024. № 3 (34). С. 221—244. <https://doi.org/10.15407/rksu.34.221>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Т.Г. Масарика» є свідченням зацікавленості українських емігрантів постаттю першого президента Чехословацької республіки. Одним із мотивів підготовки нарису було почуття вдячності за підтримку біженців, проте це не особливо позначалося на прагненні об'єктивно висвітлити роль цієї видатної особистості в історії Чехословаччини.

Ключові слова: Т.Г. Масарик, В. Старосольський, політика, Чехословацька республіка, українська еміграція.

Актуальність теми дослідження. Дослідження творчої спадщини представників української діаспори належить до пріоритетних завдань вітчизняної науки, що актуалізує питання публікації відповідних джерел. У цьому контексті важливими є виявлення й оприлюднення праць українських емігрантів у Чехословацькій республіці 1920—1930-х років про постать її першого президента Томаша Гарріґа Масарика. Подальші історичні умови взаємного сприйняття чеської та української націй змінювалися, і чимало об'єктивних оцінок були, на жаль, відкинуті. Праці емігрантів дозволяють усунути цю прогалину. Їхні публікації проливають додаткове світло на громадське та культурно-освітнє життя українських емігрантів [6, с. 304—305]. Також, крім висловлення вдячності президенту за підтримку, вони уможливають аналіз поглядів емігрантів на постать творця Чехословацької республіки, слугують важливим джерелом для дослідження їхньої творчої спадщини. До таких праць належить нарис В. Старосольського «Основи політичного світогляду Т.Г. Масарика».

Аналіз досліджень і публікацій засвідчує, що зазначена тема досі не була предметом вивчення. В окремих дослідженнях постаті В. Старосольського зустрічаємо лише згадки про цей його доробок [4] або про виступ на святі з нагоди відзначення 75-го ювілею Т.Г. Масарика [7].

Громадсько-політичний діяч, правознавець і соціолог Володимир Старосольський (1878—1942) був родом з м. Ярослав (нині — Польща) [4, с. 32]. Під час навчання в університетах Відня, Берліна, Граца, Гейдельберга брав активну участь у громадському житті студентів. У 1901—1902 рр. став одним з організаторів сецесії українських студентів зі Львівського університету. Належав до керівників Української соціал-демократичної партії. Під час Першої світової війни — член Головної української ради, Бойової управи Українських січових стрільців, Українського генерального військового комітету тощо. Підтримав проголошення ЗУНР, але участі в державотворчих процесах не зміг взяти через арешт польською стороною. У листопаді 1919 — квітні 1920 рр. обіймав посаду заступника міністра закордонних справ УНР А. Лівницького [4, с. 75—78, 165]. Також був професором державного права університету в Кам'янці-Подільському [13, арк. 25].

У 1920—1927 рр. В. Старосольський перебував у еміграції. Йому належить певна роль у перенесенні Українського вільного університету з Відня до столиці Чехословацької республіки. За дорученням керівництва Україн-

ського вільного університету В. Старосольський звернувся до працівника Канцелярії президента республіки Я. Нечаса з проханням порушити перед Т.Г. Масариком питання про можливість переведення цього закладу з Відня до Праги. За спогадами В. Старосольського, «Нечас подав мені до відома, що президент без хвилини надумування заявив готовість прийняти до Праги український університет і запевнити йому усю потрібну матеріальну допомогу» [9, ч. 22, с. 326—327]. Незабаром відповідні переговори із чехословацькою владою провадив ректор Українського вільного університету О. Колесса. В. Старосольський був професором державного права в Українському вільному університеті та Українській господарській академії в Подєбрадах [16, с. 826—827]. В УВУ в 1921/1922 навчальному році В. Старосольський входив до складу Сенату університету, був його секретарем, обіймав посаду продекана факультету права і суспільних наук [2, 1993, № 11—12, с. 73]. Також у 1925—1926 рр. учений був деканом цього ж факультету.

В еміграції В. Старосольський опублікував низку наукових досліджень, у тому числі монографії «Теорія нації» (1922 р.), «Держава і політичне право» (1925 р.). Належав до прихильників соціологічного напрямку в політико-правових дослідженнях [10, с. 3032—3033].

Одна з неопублікованих праць В. Старосольського — «Основи політичного світогляду Т.Г. Масарика» зберігається у фонді «Колекція документальних матеріалів українських емігрантських націоналістичних установ, організацій та осіб» (ф. 4465) Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України в м. Києві. Під назвою «Стаття Старосольського В. "Основи політичного світогляду Т.Г. Масарика"» вона наявна у двох варіантах — у машинописі, з авторськими правками, та в рукопису [14; 15].

Історія появи нарису пов'язана з ушануванням президента Чехословаччини Т.Г. Масарика. Чеські історики вважають, що урочисті академії, що супроводжували святкування днів народження Т.Г. Масарика, були важливим елементом щодо створення його культу [18, с. 282]. Стосовно українських біженців, як зауважив С. Віднянський, такі «урочистості були проявом щирої вдячності українських учених і студентів президенту Чехословаччини, уряду і братньому народу за всебічну підтримку й допомогу в розвитку української науки і культури в еміграції» [2, 1994, № 4, с. 53]. Ідеться про гуманітарну акцію допомоги емігрантам у ЧСР, підтриману Т.Г. Масариком, під час реалізації якої в країні була створена мережа емігрантських навчальних закладів: Український вільний університет, Українська господарська академія, Український високий педагогічний інститут та інші. Викладацький склад і студенти цих закладів відчували до президента Чехословаччини повагу і вдячність, що вплинуло на їхні праці про нього, в яких домінують схвальні характеристики діяльності Т.Г. Масарика [5, с. 439]. При цьому відзначимо, що в зазначених розвідках двома головними темами були його політична біографія та ставлення до України [5, с. 446].

З нагоди дня народження президента ЧСР різні українські емігрантські заклади неодноразово влаштували урочисті збори (святкові академії), надсилали йому вітальні телеграми. Більш велично емігранти відзначали 75-ту і 80-ту річницю з дня народження президента. Виголошені доповіді зазвичай друкувалися в еміграційній пресі. Про те, що пропонувався нарис В. Старосольського не був опублікований, свідчить, зокрема, відсутність згадок про нього у працях О.-І. Бочковського і М. Павлічука [1; 8].

Під час відзначення українською громадою 75-ї річниці з дня народження Т.Г. Масарика у ЧСР В. Старосольський виступав на декількох заходах. Тема виступу В. Старосольського 8 березня 1925 р. в Українській господарській академії в Подєбрадах [12, с. 33] наразі залишається точно не відомою. Припускаємо, що її зміст відбиває нарис «Основи політичного світогляду Т.Г. Масарика». Подібну доповідь В. Старосольський виголосив 14 березня 1925 р. на засіданні Українського Правничого Товариства в Чехословацькій республіці. Стосовно назви цього виступу існують різні варіації: «Провідні і політичні думки проф. Масарика» [12, с. 37—38], «Президент ЧСР проф. Др. Т.Г. Масарик, яко політичний діяч» [11, с. 14], «Т.Г. Масарик як політик» [3, с. 3]. Львівська газета «Діло» відзначала, що доповідач підкреслював «живий зв'язок поміж теоретичною думкою Т. Масарика і його практичною діяльністю. В основі політичного світогляду Т.Г. Масарика лежить погляд, що політика це прикладна соціологія, що політика повинна служити людству; що мораль в нації — національна сила в політиці; що відродження політичне є по суті моральне відродження, тому політика є в тісному зв'язку з моралю. Референт (доповідач. — О. К.) прийшов до висновку, що постать президента чесько-словацької республіки є велика: вона займає світове становище: своєю практичною діяльністю Т.Г. Масарик зв'язує чесько-словацький світ зі світом англійсько-саксонським» [3, с. 3].

Мета дослідження полягає в залученні до наукового обігу маловідомого нарису громадсько-політичного діяча В. Старосольського «Основи політичного світогляду Т.Г. Масарика» як джерела з вивчення творчої спадщини української еміграції в Чехословацькій республіці. Нарис В. Старосольського дозволяє збагатити інформацію про особливості сприйняття українською еміграцією постаті президента Чехословаччини Т.Г. Масарика, його оцінки як видатного демократичного лідера.

Виклад основного матеріалу. Нарис «Основи політичного світогляду Т.Г. Масарика» складається з 9-ти частин. Перша з них є своєрідним вступом, інші розкривають поставлені В. Старосольським завдання — висвітлюють найважливіші і найхарактерніші риси політичного світогляду Т.Г. Масарика. У вступі окреслено значення діяльності Т.Г. Масарика для політичного визволення чехів і словаків (В. Старосольський застосовує термін «Чесько-Словацький нарід»), утворення Чехословацької республіки, яку він очолив як «доживотній президент». При цьому В. Старосольський від-

значав, що діяльність Т.Г. Масарика стала завершенням праці діячів національного відродження: «Безперечно треба було чеських «будителів», праці поколінь та свідомости мільонів мас для того, аби стала можливою перемога» [14, арк. 1]. Це свідчить про прагнення автора до об'єктивності, поряд з чим певним чином глорифікується постать президента, яка «осяяна світлом політичної перемоги» [14, арк. 1].

У наступних частинах підкреслено єдність діяльності Т.Г. Масарика як ученого і політика, що є результатом спрямованості його наукових інтересів на потреби практичного життя. Автор визначає це певним «соціологічним явищем», адже Т.Г. Масарик — «політик, що не мислить успішної діяль[о]ст[і] без солідної теоретичної основи» [14, арк. 3]. В. Старосольський торкався системи політичних дисциплін у Т.Г. Масарика, які охоплювали широкий спектр різних питань. Автор підкреслив, що основою політики Т.Г. Масарик вважав практичну соціологію, яку розумів як практичну філософію. Її складовою частиною є реалізм як політичний напрям. На думку В. Старосольського, практично-філософська система Т.Г. Масарика має виразно ідеалістичний характер [14, арк. 18]. У розумінні президента, політика набуває творчого, конструктивного характеру [14, арк. 4]. Предметом політики «стає життя людського суспільства в усіх його виявах» [14, арк. 4]. Метою діяльності політика є вплив «на розвій цього життя в його цілості» [14, арк. 5]. У цих поглядах В. Старосольський убачав прояв політичного реалізму Т.Г. Масарика.

Найбільше уваги в нарисі В. Старосольський приділяв уявленням Т.Г. Масарика про демократію, соціальні, національні, релігійні питання.

В. Старосольський визначив гуманізм як центральну ідею політичного світогляду Т.Г. Масарика, який вважав, що політична форма гуманізму втілювалась у демократизмі, який мусить охопити всю «цілість суспільного життя, усі його прояви», що є взаємопов'язаними. Також демократія має давати відповіді на питання, що постають у суспільному житті. Для демократії притаманна творча праця, опора на науку, свобода думки, слова, дискусії тощо. Сутністю демократії Т.Г. Масарик вважав гасла волі, рівності та братерства. В. Старосольський наголошує, що Т.Г. Масарик критикує гасла волі та рівності. Автор нарису виділив думку політика, що «А ні рівність, а ні воля не можуть бути здійснені "абсолютно", "без решти". Їх значіння в тому, що вони вказують шлях для несконченного удосконалення, для несконечної боротьби з різного роду неволею та нерівністю, які повстають на ґрунті суспільних відносин. Вони накладають обов'язок вести безупинно боротьбу за них; — дарма, що їх практичне здійснення може бути тільки релятивне» [14, арк. 7]. «Найсильнішою нотою згучить (звучить. — О. К.) у демократизму Масарика гасло братерства». Ішлося про базування президентом поняття демократизму на ідеї Чеського Братства. Науковець оцінював це як суттєву рису оригінального розуміння Т.Г. Масариком демократизму [14, арк. 7].

Нації Т.Г. Масарик сприймав як явище нової доби, форми прояву людства, кожна з яких являє собою культурну індивідуальність. Для збереження і забезпечення самобутності та духовної самостійності нації висував завдання здобуття необхідного засобу — політичної незалежності, що означає «право усіх націй на повне самоозначення» [14, арк. 10].

В. Старосольський також торкався питання ставлення Т.Г. Масарика до вибору шляхів та засобів для досягнення цілей. Він зауважив, що Т.Г. Масарик визнає право на революцію як надзвичайний та винятковий засіб політичної боротьби, проте загалом віддає перевагу послідовній та наполегливій праці. Крім того, відзначено несприйняття політиком культу «історизму» в чеському політичному мисленні. Суть поглядів Т.Г. Масарика з цього приводу В. Старосольський інтерпретував таким чином: «Минуле не сміє відвертати нашої уваги від сучасного та майбутнього, не сміє робити нас нечутливими на дійсні, сучасні потреби та завдання» [14, арк. 12]. На думку В. Старосольського, йшлося про те, що «чуттєвий» (емоційний. — О. К.) консерватизм не може бути критерієм для політичних рішень [14, арк. 13].

Автор нарису вказав на визнання Т.Г. Масариком вирішального «значіння моралі в політичному життю». Занепад моралі він вважав причиною поразки і поневолення чехів у XVII—XIX ст. і наголосив, що «в майбутньому моральне піднесення стає необхідною умовою для повного та дійсного відродження й визволення». З огляду на це відзначено переконання Т.Г. Масарика, що обов'язком політика є здійснення діяльності відповідно до постулатів моралі. Політика повинна підпорядковуватися моралі [14, арк. 14].

Практично-філософську систему Т.Г. Масарика В. Старосольський назвав реалізмом та характеризував як виразно ідеалістичну і водночас раціональну за характером, відзначив її практичну спрямованість, просякнення «етичним почуванням». Учений убачав особливість філософії політика «в тому, що вона свідомо хоче служити "практичним" потребам і цілям та в тому, що вона в цілості надихана живим, етичним почуванням. "Правда", якої вона шукає, це не тільки правда в розумінню логічного бездоганного пізнання істини; вона повинна давати постійно практичні вказівки для життя і бути правдою в розумінню етики» [14, арк. 15—16]. Загалом, погляди Т.Г. Масарика В. Старосольський вважав спорідненими з мисленням англосаксів, елементом якого є прагматизм, що проявляється «у культурі практичних життєвих потреб» [14, арк. 17].

У завершальній частині нарису В. Старосольського провів аналогію значення діяльності Т.Г. Масарика і Яна Гуса в історії Чехії: «Обидва вони діячі того самого старовинного пражського університету, обидва звязують з тим самим англосаксонським світом філософичне мислення свого народу, і в решті, в обох їх теоретичне вчення звязане тісно з могутнім визвольним політичним рухом» [14, арк. 17]. За переконанням автора, обидві постаті — «передові діячі переломових діб в історії свого народу, передодня руїни та

початку нової доби політичної самостійності» [14, арк. 18]. І власне для першого президента Чехословацької республіки «доля була ласкава тим, що дала йому жити як раз тоді, коли його здібності та його ідеалізм були потрібні його народові, коли він міг стати для свого народу "pater patriae" (з латини — «батько вітчизни») [14, арк. 18].

Наукова новизна полягає в тому, що вперше вводиться до наукового обігу та аналізується маловідомий нарис В. Старосольського «Основи політичного світогляду Т.Г. Масарика», що зберігається у фонді 4465 «Коллекція документальних матеріалів українських емігрантських націоналістичних установ, організацій та осіб» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України в м. Києві. Проаналізовано інформаційний потенціал документа як одного зі зразків творчої спадщини українських науковців у Чехословаччині. Виділено основні аспекти аналізу В. Старосольським головних особливостей політичних поглядів Т.Г. Масарика — гуманізму, демократичності, моральності, уваги до національних, соціальних, релігійних питань.

Висновки. Загалом, нарис В. Старосольського «Основи політичного світогляду Т.Г. Масарика» є одним із свідчень зацікавленості української еміграції постаттю першого президента Чехословацької республіки. Одним із мотивів підготовки нарису було почуття вдячності за підтримку біженців, проте це не особливо позначалося на прагненні об'єктивно висвітлити роль цієї видатної особистості в історії Чехословаччини. Нарис В. Старосольського є важливим історичним джерелом щодо сприйняття українською еміграцією в ЧСР постаті Т.Г. Масарика та розуміння його поглядів.

Публікація нарису В. Старосольського здійснюється мовою оригіналу, зі збереженням орфографічних особливостей тексту. В окремих випадках текст доповнено розділовими знаками, котрі, як і виправлені літери в окремих словах, подано у квадратних дужках. Примітки упорядника у статті В. Старосольського пронумеровані арабськими цифрами. Примітки, розміщені посторінково, стосуються перекладів іншомовних назв, слів, словосполучень. Залишено наявні в машинописі підкреслення тексту. До наявних у ньому вставок латиною і чеською мовою подано переклад українською мовою.

В. Старосольський. Основи політичного світогляду Т.Г. Масарика. [1925 р.]

[1.]

Нинішнє свято, — це свято великої і щасливої людини. Президент Т.Г. Масарик — щасливий тим щастям, що його може зазнати тільки велика людина, якій довелося на свої власні очі побачити перемогу великої справи, що була змістом її життя. Коли нині перший і доживотній президент Чесько-Словацької республіки з вікон празького граду дивиться на визволений з вікової неволі свій край, — він, не зважаючи на

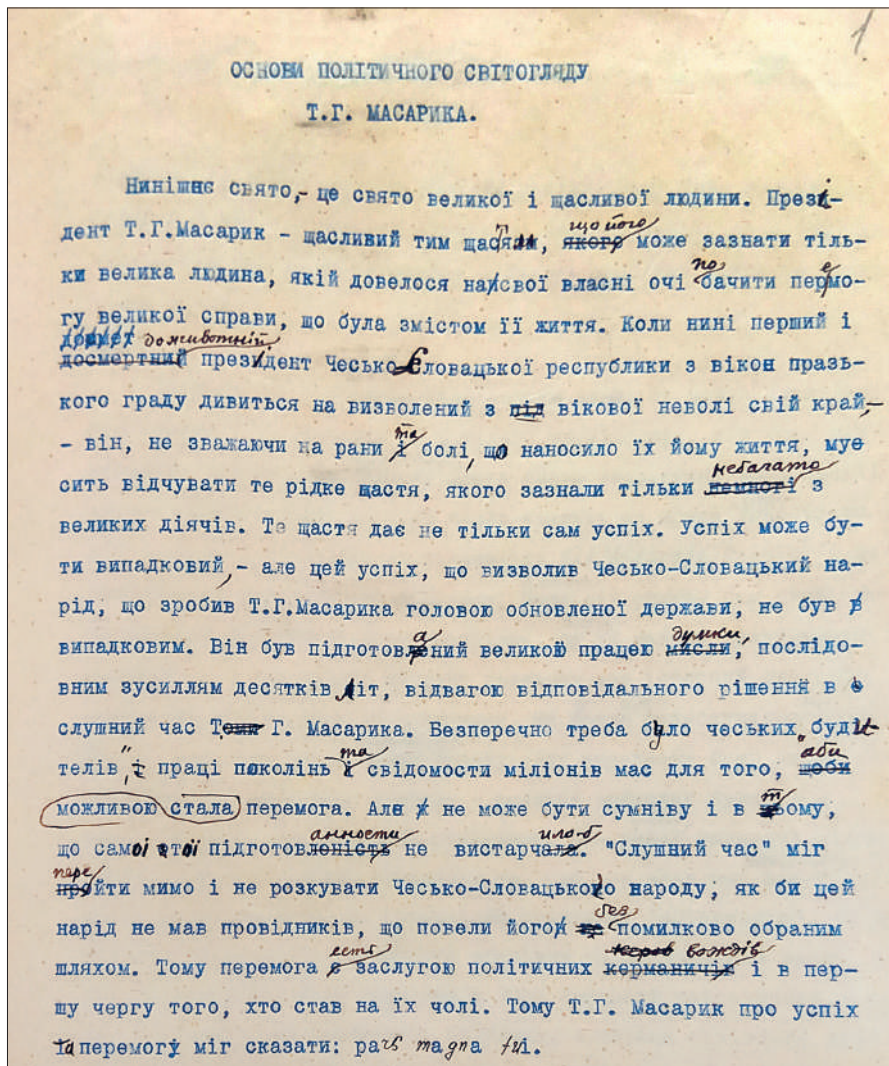
рани та болі, що наносило їх йому життя, мусить відчувати те рідке щастя, якого знали тільки небагато з великих діячів. Те щастя дає не тільки сам успіх. Успіх може бути випадковий, — але цей успіх, що визволив Чесько-Словацький нарід, що зробив Т.Г. Масарика головою обновленої держави, не був випадковим. Він був підготований великою працею думки, послідовним зусиллям десятків літ, відвагою відповідального рішення в слушний час Т.Г. Масарика. Безперечно треба було чеських «будителів», праці поколінь та свідомости мільонів мас для того, аби стала можливою перемога. Але не може бути сумніву і в тому, що самої тої підготованности не вистарчило б. «Слушний час» міг перейти мимо і не розкувати Чесько-Словацького народу, як би цей нарід не мав провідників, що повели його безпомилково обраним шляхом. Тому перемога єсть заслугою політичних вождів і в першу чергу того, хто став на їх чолі. Тому Т.Г. Масарик про успіх та перемогу міг сказати: *pars magna tui*¹.

Імя Т.Г. Масарика звязане нерозривно з визволенням його нації. Його постать, відома нам передусім як постать ученого, мислителя та професора, стоїть сьогодні осяяна світлом політичної перемоги. Для широкого світу Т.Г. Масарик уявляється сьогодні передусім як політичний діяч. Для широкого світу сьогодні стала найбільше відомою та, власне, сторінка його життя та діяльності, якої ще недавно одні не добачали, до якої другі ставились з легковажністю, або ненависттю. Незалежно від цього звороту широкого загалу що-до особи президента Масарика, не можна в день його свята не заговорити про нього як про політика. Виконуючи це завдання, я не буду переходити історії його політичної діяльності. Не входить також в мої наміри давати повну його характеристику. Я хочу зупинитися тільки на де-яких рисах, що в індивідуальності Президента Масарика займають особливо важне та характерне місце.

II.

Перше за все я повинен підкреслити одно: не можна розділити діяльності Т.Г. Масарика як ученого та філософа, від його практичної політичної чинности. Поміж обома сторінками його праці звязок такий тісний, що дуже часто взагалі не можна перевести між ними межі і сказати, де кінчається теорія і де починається для Масарика практика. Бо-ж він сказав про себе, що не написав у життю ні одної сторінки, яка-б не мала практичного значіння, — і при різних нагодах зазначав цей істотний для себе звязок між теорією та практикою. Повним нерозумінням особистости Масарика треба вважати пораду, яку передавав йому через знайомих колишній його учитель — великий психолог Вундт — а власне, пораду, не займатися політикою. Для цілої наукової діяльності Масарика істотне передусім те, що вся вона має завжди та скрізь, безпосередне або посередне практичну «орієнтацію». Почуття практичного життєвого значіння та призначення науки, для Масарика — головний стимул у його науковій теоретичній праці. І навпаки уся практична, публічна, зокрема політична діяльність Масарика найтісніше звязана з його науковою працею. Цей момент характеристичний може не тільки індивідуально для Т.Г. Масарика. Його треба вважати до певної міри соціологічним явищем. Означені суспільно-політичні обставини викликають — то тісне зближення між теорією та практикою публічного життя, то знову відчуження одної від одної. Так, напр. Німеччина переживала за останніх десятиліття перед світовою війною період такого відчуження. Працьовники науки вважали там просто невідповідним займатися одночасно наукою та практичною політикою. Навпаки, бувають обставини, що серед них теоретична пра-

¹ *pars magna tui* (лат.) — велика частина тебе.

Перша сторінка праці В. Старосольського «Основи політичного світогляду Т.Г. Масарика» [1925 р.]. Джерело: ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 768, арк. 1

ця отримує неминуче практичне політичне значіння. У таких умовах розвивалося між іншим чеське життя, починаючи з доби «будителів». Тому постать Масарика отримує, так би мовити, репрезентативне значіння. Він учений, що для нього наука не ціль сама для себе, але передумова практичної чинності, він політик, що не мислить успішної діяль[о]ст[і] без солідної теоретичної основи. І цей звязок теорії та практики для нього не тільки прояв темпераменту, вразливості на практичні проблеми та психологічної необхідності реагувати на них. Він для Масарика свідомий логічно передуманий висновок з прийнятих ним передпосилок. Цей звязок впливає в рівній мірі з показів масарикової етики, як з розумових його міркувань про проблеми політики.

III.

Принципове визнання істотного та нерозривного зв'язку поміж теоретичним мишленням та політичною практикою породжує дальшу проблему: яка, власне, дисципліна з усіх наукових дисциплін повинна бути основою політики? На це питання можливі різні відповіді. Поодинокі діячі відповідали на нього різно, дуже індивідуально, залежно від власного світогляду. Ми знаходимо на протязі історії періоди, коли пануючі погляди, «*communis opinio*»², визнавали по черзі різні галузі мишлення основою для політичної чинності. Під впливом цього факту А. Comte³ поділяв людську історію на основні її періоди. Не поділяючи навіть поглядів Comte'a, що-до значіння ідеологічного моменту в історії людства, ми не можемо не бачити того, як дуже різняться один від одного періоди, в яких панували різні методи мишлення політичного. Навіть приймаючи, що ті різні методи мишлення не були причиною та основою, а тільки висловом різних суспільних відносин, ми мусимо і можемо в них бачити характеристичні риси, без яких не можна зрозуміти даного суспільства. Яка велика різниця між суспільствами, де теологія панувала над усім людським мишленням та чинністю, та суспільствами, де філософія займала місце теології, чи суспільствами що визнавали за «*sciencia regia*»⁴. Орієнт та європейське середньовіччя, старовинна Гелада, Рим, західно-європейські суспільства доби раціоналізму — скрізь, в тісному зв'язку з різницею суспільних відносин, ми бачимо іншу дисципліну «теоретичного» мишлення на престолі «пануючої» дисципліни. Для характеристики поодиноких осіб, питання головного напрямку їх теоретичного зацікавлення має особливе значіння. У самому вже прийманню тої чи іншої дисципліни за «основу» для політики виявляється політична індивідуальність діяча.

Т.Г. Масарик сам висловився ясно про те, в якій теоретичній галузі вбачає він основу для політики. Відповідь на це питання дає в передовій статті, уміщеній в енциклопедії «*Česká politika*»⁵. Стаття має назву «*Politika vedou a umění*»⁶. У ній висловлюється Масарик, що «*věda v politice praktickou sociologii*»⁷ і подає таку систему дисциплін, потрібних для практичного політика:

- 1) АБСТРАКТНІ: соціологія, соціальна філософія, філософія історії;
- 2) КОНКРЕТНІ: антропогеографія, популяціоністика, наука про родину, етнологія, державознавство, наука про інтелектуальну та моральну організацію, історія;
- 3) ПРАКТИЧНІ: політика, адміністрація, право, військове мистецтво.

Зі становища теорії, можна сперечатись що-до різних точок цієї системи «політичних наук». Для характеристики її автора, як практичного діяча-політика, ми мусимо прийняти її, як факт, що ясно вказує на його політичну індивідуальність. Треба вказати на такі моменти:

Перш за все глибоке практичне значіння має поставлення на чолі цієї системи «абстрактних» дисциплін. Воно свідчить про те, що для Масарика політика не тільки «техніка». Політик мусить відповісти собі на питання про цілі та завдання політики. Ці питання і суть предметом наведених ним наук.

² *communis opinio* (лат.) — спільна думка.

³ А. Comte (фр.) — Огюст Конт.

⁴ *sciencia regia* (лат.) — королівська наука.

⁵ «*Česká politika*» (чеськ.) — «Чеська політика».

⁶ «*Politika vedou a umění*» (чеськ.) — «Політика як наука і мистецтво».

⁷ *věda v politice praktickou sociologii* (чеськ.) — наука в політиці є практичною соціологією.

Далі, перераховані ним «конкретні» дисципліни виказують, яку широку скалю ріжних проблем охоплює Масарик своїм розумінням політики. Наявний тут вплив позитивістичного вчення Comte'a зокрема вчення про суспільний «consensus»⁸. Політика в такому розумінню отримує творчий, конструкційний характер. Її предметом стає життя людського суспільства в усіх його виявах. Її мета — впливати на розвій цього життя в його цілості. Політик стає будівничим, що повинен своїм планом усе передбачати, на все звернути увагу, нічого не залишити випадку але цілий свій план — сперти на солідне, теоретично обгрунтоване знання.

IV.

Отця «методологія» політичного знання сама собою кидає світло на істоту політичного «реалізму» Т.Г. Масарика. Його ідеалізм означив цілі та завдання політики. Ці завдання, — їх спільне імя гуманізм, — означені конкретніше що-до поодиноких питань політики. Особливо багато праці присвятив Масарик питанням соціальному, національному, релігійному та питанню демократії. При ріжних нагодах він вертався до цих питань і викладав свої думки та погляди на них. Особливо виразно «політичні» його праці: «Česká otazka»⁹ (1894), «Jan Hus»¹⁰ (1895), «Karel Havlíček»¹¹ (1896), «Otázka socialní»¹² (1898), «Národnostní filosofie doby novejší»¹³ (1905), «O klerikalismu a socialismu»¹⁴ (1907), «Demokratismus v politice»¹⁵ (1912), «Rusko a Evropa»¹⁶ (1913), «Nova Evropa»¹⁷ (1918). Скрізь виступає Масарик, як [«]гуманіст», скрізь у нього вирішування проблем має виразно ідеалістичний характер. Найвиразніше виступає цей характер, коли йде справа про соціальне питання. Масарик визнає себе соціалістом, але енергійно відмежовується від марксизма, акцентуючи ідеалістичний характер свого світогляду. Для Масарика «socialism otázkou jen hospodářskou není a nikdy nebyl»¹⁸. «Problémy socialismu jsou povitce otázkou filosofickou»¹⁹. І далі, в послідовному переведенню гуманістичного ідеалу, він каже, що соціальне питання не тільки питання робітництва, одного тільки соціального класу, але питання всіх громадян. Вирішити його він хоче, зігріваючи голови та серця всіх, даючи духу перевагу над матерією, перемагаючи егоїзм. Для нього «otázka socialní jest otázka mravnosti — nemravnosti, je otázka úsili a účinné humanity»²⁰.

Послідовно, соціальне питання не було для Масарика осередним питанням політики. Воно не основа, на якій виростають питання філософії, моралі, «гуманізму», але

⁸ consensus (лат.) — згода.

⁹ «Česká otazka» (чеськ.) — «Чеське питання».

¹⁰ «Jan Hus» (чеськ.) — «Ян Гус».

¹¹ «Karel Havlíček» (чеськ.) — «Карел Гавлічек».

¹² «Otázka socialní» (чеськ.) — «Соціальне питання».

¹³ «Národnostní filosofie doby novejší» (чеськ.) — «Національна філософія новітнього часу».

¹⁴ «O klerikalismu a socialismu» (чеськ.) — «Про клерикалізм і соціалізм».

¹⁵ «Demokratismus v politice» (чеськ.) — «Демократія в політиці».

¹⁶ «Rusko a Evropa» (чеськ.) — «Росія та Європа».

¹⁷ «Nova Evropa» (чеськ.) — «Нова Європа».

¹⁸ socialism otázkou jen hospodářskou není a nikdy nebyl (чеськ.) — соціалізм не є лише економічним питанням і ніколи не був.

¹⁹ Problémy socialismu jsou povitce otázkou filosofickou (чеськ.) — Проблеми соціалізму є переважно питанням філософії.

²⁰ otázka socialní jest otázka mravnosti — nemravnosti, je otázka úsili a účinné humanity (чеськ.) — соціальне питання є питанням моралі / аморальності, питанням зусиль і дієвої людяності.

навпаки, ці останні питання, суть для Масарика логічне «prius»²¹. Не тому він гуманіст, що він соціаліст; він соціаліст тому, що так наказує йому його гуманізм. Через те рішенняю для політичного світогляду Т.Г. Масарика, центральною проблемою є ширша проблема гуманізму, що охоплює собою вужчу, — проблему соціальну. Політичною ж формою гуманізму є для Масарика демократизм. Усі соціальні, етичні, філософські ідеали масарикового гуманізму складаються по його розумінню політичної демократії.

V.

Масарик не подає нігде повного означення демократії та демократизму. За те він, при різних нагодах, в зв'язку з різними загальними та конкретними питаннями, характеризує демократизм і таким чином освітлює з різних боків своє розуміння його. Дякуючи такому методу, ми можемо відтворити картину масарикового демократизму без порівняння повнішу та живішу, ніж могл[о] б її дати саме хоча-би найдокладніше означення.

Уже наведена вище система дисциплін вказує на те, що проблема демократії не може бути для Т.Г. Масарика тільки формально-правною проблемою. Для його право, — це тільки «практична» дисципліна. Так і для справи демократії, правні питання мають значіння тільки для практичного її здійснення, для демократичної «техніки». Самих основних питань демократії право не може вирішити. Воно не може пояснити нам самої істоти демократії. Це треба підкреслити тому, що сильна течія змагається зробити проблему демократії виключно формально-правною проблемою. Для представників цієї течії, демократія — вже здійснена, коли право визнає всіх людей рівними. Таке формалістичне розуміння апріорно не приймане для позитивіста та гуманіста, що при кожному політичному питанню звертається за відповіддю передусім до загальних та конкретних теоретичних дисциплін, і тільки діставши від них відповідь, для самого вирішення справи практичного здійснення, шукає основи у «практичних» дисциплін, між якими знаходиться й право.

Сам Масарик зазначає широкі межі свого розуміння демократизму. «Demokratism nezná jen rovnos[t] politickou, nybř tež hospodařsko-socialní, mravní, naboženskou a duchovní vůbec»²² ([«]Česká otázka[»]). Цим сказано, що демократизм мусить охопити цілість суспільного життя, усі його прояви. Він мусить цікавитись усіма «питаннями», що їх ставить суспільне життя, і на всі ці питання знайти і дати відповідь. Ми могли-б тут додати ще для характеристики світогляду Т. Г. Масарика й мотив: бо усі прояви суспільного життя одні з одними зв'язані, бо поміж ними існує суспільний «consensus», бо наслідком цього просто не можна бути демократом тільки в одному якомусь напрямі, не будучи ним в усіх інших.

Так означені межі демократизму по розумінню Масарика. Що до його істоти, Масарик стоїть взагалі на становищі, що її вірним висловом є великі гасла волі, рівності та братерства. Перші два Масарик піддає критиці, остільки, що вказує на їх неабсолютне значіння. А ні рівність, а ні воля не можуть бути здійснені «обсолютно», «без решти». Їх значіння в тому, що вони вказують шлях для нескінченного удосконалення, для нескінченної боротьби з різного роду неволею та нерівністю, які повстають на ґрунті суспіль-

²¹ prius (лат.) — спочатку, раніше.

²² Demokratism nezná jen rovnos[t] politickou, nybř tež hospodařsko-socialní, mravní, naboženskou a duchovní vůbec (чеськ.) — Демократія не розуміється тільки як політична, а й економічно-соціальна, моральна, релігійна рівність та загалом духовна.

них відносин. Вони накладають обов'язок вести безупинно боротьбу за них; — дарма, що їх практичне здійснення може бути тільки релятивне. Найсильнішою нотою згучить у демократизмі Масарика гасло братерства. Не тільки сама його індивідуальність мислителя єсть для цього гасла особливо добрим та чутливим резонатором. Історичний ґрунт, на якому зродилася політична філософія Масарика, для цього, власне, гасла особливо сприяє, бо-ж це й єсть та земля, що з неї вийшли колись «чеські брати». Таким чином демократизм отримав у Т.Г. Масарика власний, оригінальний характер, яким він відрізняється від пануючого «на заході» розуміння. Там головне, майже виключне зацікавлення викликали як раз два інші гасла, що їх виставила французська революція. Їм присвячена майже вся теоретична політична література, починаючи від Лока, Монтеск'є, Руссо, Маблі. Братерство згадується в цій літературі тільки виїмково і воно не викликає особливого зацікавлення. У Масарика братерство, навпаки — якраз саме істотне гасло демократизму. Для нього «humanita je jen jiné slovo pro Bratrství»²³. «Konec konců musí Kristovo: miluj bližního svého jako sebe samého, stati se socialním skutkem. A tím skutkem může být pouze obnovení našeho Bratrství — všesko ostatné je vyhýbání, vmluva a zastírání panovačnosti duchovní a světské. To pocitovalí naši buditelé, zejména Palacký když všecko své úsilí obrodní zakládali na humanitě»²⁴ ([«]Jan Hus[»]).

З становища етики демократія єсть протиставленням аристократії. Це протиставлення виявляється найвизрашніше в тому, що визнається за головну, основну цінність. Аристократизм визнає за таку цінність «bojovost»²⁵, демократизм — працю. Бойовність, це цінність відносного примітивного періоду людської історії. «Človečenstvo všude na počátku svého vývoje vynikalo bojovností, teprve časem se mirnilo přechazeje od úsilné práce válečné a bojovné ku práci miru a pokoje»²⁶.

Сучасно живе ота цінність віджитої доби в аристократизмі, а виявляється політично в усіх формах імперіалізму. Навпаки, для демократизму праця єсть основною суспільною цінністю. Апотеозу праці, а власне, кожної пожиточної праці, передусім дрібної, буденної праці, присвячує Масарик чимало слів у своїх творах. Згідно з Гавлічком визнає Масарик працю за один з головних та найважніших шляхів, якими мусить чеський нарід прямувати до свого визволення.

Проблема праці має для Масарика не тільки безпосереднє практичне, не тільки етичне значіння. Він зв'язує її з цілим філософським світоглядом. А власне: творча

²³ humanita je jen jiné slovo pro Bratrství (чеськ.) — людяність — це просто інше слово для Братства.

²⁴ Konec konců musí Kristovo: miluj bližního svého jako sebe samého, stati se socialním skutkem. A tím skutkem může být pouze obnovení našeho Bratrství — všesko ostatné je vyhýbání, vmluva a zastírání panovačnosti duchovní a světské. To pocitovalí naši buditelé, zejména Palacký když všecko své úsilí obrodní zakládali na humanitě (чеськ.) — Зрештогу суспільною дійсністю мусить стати Христове: люби ближнього свого, як самого себе. І цією дійсністю може бути лише відновлення нашого Братства — все інше є уникненням, виправданням і прикриттям духовного та світського панування. Це відчували наші будителі, особливо Палацький, коли всі свої зусилля для відродження базували на людяності.

²⁵ bojovost (чеськ.) — войовничість.

²⁶ «Človečenstvo všude na počátku svého vývoje vynikalo bojovností, teprve časem se mirnilo přechazeje od úsilné práce válečné a bojovné ku práci miru a pokoje» (чеськ.) — Скрізь на початку свого розвитку людство вирізнялося войовничістю, лише з часом воно пом'якшилось, перейшовши від війни та важкої праці під час війни до мирної та спокійної праці.

праця тісно звязана з ідеєю детермінізму. Вона єсть запереченням віри в чудеса, в над-природні недетерміновані явища. Через те демократизм єсть рівночасно протиставленням теократії. Протиставлення демократизму та аристократизму єсть одночасно протиставленням науки позитивного знання та міфу. Так, філософ позитивист доходить до найглибшої, філософичної основи свого демократизму. Згідно з ученням Comtè'a він бачить у боротьбі позитивного знання з пануванням міфу самий істотний зміст як історії людства в цілому, так і історії поодиноких народів. (Див. «Konkrete logik»²⁷, «Naše doba»²⁸). Зі становища цього протиставлення та боротьби, Т.Г. Масарик пояснює в двотомовій праці становище б. Росії («Rusko a Evropa» I—II). В решті з того-ж самого становища, він переводить класифікацію держав, поділяючи їх на демократії та теократії («Nova Evropa»). Бо з становища демократизму зовсім послідовно «Znamená demokraticismus vládu lidskou naproti teokracii»²⁹. Що для Масарика людське мишлення найважливіший рішаючий чинник цілого суспільного життя та історії — це впливає неминує з цілого його світогляду. Тут треба підкреслити те значіння, яке дає він мишленню зокрема для демократії. Не має і бути не може демократії, де не має повної та дійсної волі мисли, вільного досліду, слова та дискусії. «Demokracie bez myšlení je nemožná. Demokracie vyžadue myšlení všech». «Demokracie žádá, aby všichni myšlili a pozorovali, na myšlení a pozorování zakládá se demokratické Katoliko» («Rusko a Evropa» II)³⁰. Тому для демократії воля мисли необхідне та «основне» право, — але вона і обов'язок кожного. Без цього права та обов'язку демократію не можна мислити. Бо «jest demokratizmus celý názor na svět, a musí se stát novým člověkem, kdo chce býti doopravdy demokratický»³¹.

VI.

Не можна, характеризуючи Масарика, як політика, не згадати про його погляди на проблему нації. Занадто великою та актуальною стала ця проблема, занадто глибоко витиснула вона тавро на історії нашої доби, щоб хто небудь з керуючих політиків міг обминути її, — а до того ще політик нації, що була поневоленою, та для якої настала година визволення. Та разом з цим ця проблема, порівнюючи не складна і проста, тому можна зазначити становище Масарика в національній справі тільки кількома рисами.

Теоретично, що-до питання про істоту нації, Масарик стоїть на становищі, що нація явище нової історичної доби. Її істота лежить у сфері почування та хотіння. Нація — «це не тільки почування — це ідея, це — усвідомлена любов, це — програма». Існування націй — це безперечний факт, якого не можна не бачити. При тому Масарик поділяє погляд Гердера, що це факт доданий, бо — це форма, в якій виявляє себе «люд-

²⁷ «Konkrete logik» (нім.) — «Конкретна логіка».

²⁸ «Naše doba» (чеськ.) — «Наша доба».

²⁹ Znamená demokraticismus vládu lidskou naproti teokracii (чеськ.) — Демократія означає владу народу на противагу теократії.

³⁰ Demokracie bez myšlení je nemožná. Demokracie vyžadue myšlení všech. Demokracie žádá, aby všichni myšlili a pozorovali, na myšlení a pozorování zakládá se demokratické Katoliko (чеськ.) — Демократія неможлива без мислення. Демократія вимагає від кожного мислення. Демократія вимагає, щоб усі мислили та спостерігали, на мисленні та спостереженні базується демократична спільність.

³¹ jest demokratizmus celý názor na svět, a musí se stát novým člověkem, kdo chce býti doopravdy demokratický (чеськ.) — демократизм — це цілісний погляд на світ, і повинен стати новою людиною той, хто хоче бути справді демократичним.

ство». Через те «з визнання цінності людини, необхідно впливає визнання цінності нації». Таким чином з двох джерел пливе для політика необхідність програми в національній справі: політичний реалізм визначає її з огляду на фактичне існування націй та їх значіння, а гуманізм з огляду на їх цінність.

У практичній національній програмі Масарика треба найбільше підкреслити те, що її цілі та завдання наскрізь ідеалістично-позитивні. Масарик протестує енергійно проти висування на перший плян негативних моментів, а власне протиставлення іншим націям та боротьби з ними. Так поборює він учення, згідно з яким «зміст» чеської історії мав би складатися з боротьби з німцями. Він акцентує в цій історії передусім позитивні, творчі її моменти, і в таких моментах бачить її найглибший та істотний «зміст». І таку саму, наскрізь «позитивну» програму він дає своєму народу на майбутнє. Майбутнє нації не в протиставленню себе іншим, не у відокремленню. Масарик каже: «шукати правди світових ідей, пережити цю правду, а в душі національного гуманітарного завдання, шляхом синтезу свого та чужого далі творити, щоб мати не тільки чеську філософію, але і людину наскрізь чеську а разом світову». Те, що сказане тут про філософію, відносить Масарик аналогічно до всіх ділянок життя.

Разом з цим позитивним відношенням до «чужих», Масарик високо цінить «національну індивідуальність». Він, згідно з Ренаном, Гердером, визнає, що кожна нація уявляє особливу індивідуальну цілість. Як відомо, проблема, в чому істота цієї індивідуальності, національного «характеру», які чинники впливають на цю індивідуальність, чи ця індивідуальність змінюється та під впливом чого, — усе це предмет доволі живої теоретичної дискусії. Масарик не розглядає цих теоретичних питань. Для нього кожна нація, дякуючи передусім своїй історії уявляє окрему, «культурну» передусім індивідуальність. Він констатує це, як даний нам історією факт, і приймає цей факт за основу своїх практичних домагань. Виходячи з нього, він вимагає: від нації, щоби вона хоч і критично ставилася до цієї своєї «індивідуальності» але зберігала її, та підходила до вирішування усіх питань, заховуючи власну індивідуальність; для націй, вимагає він повної волі берегти та розвивати свою індивідуальність. А тому що ця національна окремішність, виявляється не тільки на полі «культури» (у вузькому розумінні), але на всіх ділянках життя, то Масарик мусить вимагати для нації повної незалежності, яку може дати тільки політична самостійність. «*Naše obrození dovrší se teprve, když domůžeme se své správy v jisté formě politické samostatnosti, neboť nejsme a nebudeme cele svými, pokud nebudeme si sami pány a správci*»³².

Політична самостійність не остаточна мета, вона — тільки необхідний засіб, konieczna умова для осягнення вищої мети, «*Nebot o to běži, i politické samostatnosti využít k své samobytnosti a duchovní samostatnosti*»³³ («*Česká otázka*»). З такого ідеалістичного становища, визнає Масарик право усіх націй на повне самоозначення. У певних випадках може вже чесно переведена автономія забезпечити для національних

³² *Naše obrození dovrší se teprve, když domůžeme se své správy v jisté formě politické samostatnosti, neboť nejsme a nebudeme cele svými, pokud nebudeme si sami pány a správci* (чеськ.) — Наше відродження завершиться лише тоді, коли ми керуватимемо своїми справами в певній формі політичної самостійності, бо ми не є і не будемо цілком самостійними, якщо не будемо самі собі господарі та управлінці.

³³ *Nebot o to běži, i politické samostatnosti využít k své samobytnosti a duchovní samostatnosti* (чеськ.) — Тому що про те йдеться, політичну самостійність використати для своєї самобутності та духовної самостійності.

меншостей їх буття, — але вона «nestačí pro národní majority, resp. národy celé... a kteří se domahají uplne samostatnosti»³⁴. («Nova Evropa»).

VII.

Ідеалістичний, гуманітарний реалізм Масарика виявляється не тільки що-до цілей, які він ставить для політики. Цей реалізм диктує йому також вибір шляхів та засобів для досягнення обраних ним цілей; цей реалізм рішає питання про політичну тактику. Для прикладу, як рішає Масарик основні питання політичної тактики, вистарчить вказати на його відношення до питання революції та до питання історичної традиції.

Проблема принципової припустимости революції, була в різних сформульованях, на протязі століть предметом гарячої дискусії. Про неї сперечались у часи пізнього середньовіччя «монархомани» та їх противники з становища теології юриспруденції. З становища «природного права» раціоналістично заступали можливість революції або поборювали її представники теорії суспільного договору на протязі XVII та XVIII ст. Вона була в різних формах та з різних становищ предметом дискусії на протязі XIX та XX ст. Для Масарика ця проблема як питання принципового характеру просто не існує. Масарик визнає принципово, без всяких застережень, безумовне «право на революцію». Він каже, що «pro každého myslícího člověka jest právo na revoluci nesporným»³⁵ («Demokratism v politice»). Але це принципове визнання припустимости революції, не єсть вирішення проблеми революції взагалі — воно одбирає у неї тільки її принциповий характер. «Revoluce ne může být cílem jen prostředkem»³⁶ — і проблему революції треба розбирати лише як проблему засобу, шляхів та тактичної доцільности. З такого становища розглядає її Масарик. З такого становища він виступає проти «віри» в революцію, для якої революція — це «чудо», що може здійснити усе бажане, хоч би воно було й неможливим до здійснення. Він виступає виключно проти «чутьового» відношення до проблеми революції і — ще гостріше — проти роблення з революції «фаху», «ремесла», проти «кондот'єрства революції». Для нього революція оправдана та припустна тільки там, де вона доцільна та де не можна досягнути цілі іншим шляхом. «Revoluce může být jedním ze správných a nutných prostředků, a potu[d] je mravně oprávněná, může se stát mravní povinností»³⁷. Але як тактичний засіб, революція всетаки застається тільки виїмковим засобом. Вона несе в своїй істоті чи тягне за собою чимало зла, з яким не можна погодитися з становища демократії, реалізму та гуманізму. Перше за все — вона по своїй істоті, не демократична, а суто аристократична. Далі, вона все звязана з політичним романтизмом і сентименталізмом. Вона викликає нахил до фантастики, відтягає від реалістичного мишлення, від розуміння розвою та поступу, від «демократичного» розуміння ролі послідовної та витревалі праці. Тому для Масарика революція, — це «ultima ratio»³⁸, засіб надзвичайний та виїмковий. Він каже: «Jsem proti revolutorství».

³⁴ nestačí pro národní majority, resp. národy celé... a kteří se domahají uplne samostatnosti (чеськ.) — недостатньо для національної більшості або цілої нації... і які вимагають повної самостійности.

³⁵ pro každého myslícího člověka jest právo na revoluci nesporným (чеськ.) — для кожної мислячої людини право на революцію є незаперечним.

³⁶ Revoluce ne může být cílem jen prostředkem (чеськ.) — Революція не може бути метою, лише засобом.

³⁷ Revoluce může být jedním ze správných a nutných prostředků, a potu[d] je mravně oprávněná, může se stát mravní povinností (чеськ.) — Революція може бути одним із правильних і необхідних засобів, і доки є морально виправданою, може стати моральним обов'язком.

³⁸ ultima ratio (лат.) — остаточна думка.

Proto že věřim ve vývoj a pokrok. Revoluce je řezactví. Nejhučnejší pratišosáctví bývá často šosactvím. Starými prostředky nelze stvořit nové, a revoluce je prostředek velmi starý. Je aristokratickým sportem»³⁹. На полі такого відношення до революції, особливе значіння має факт, що як раз Масарик виголосив політичну революцію і став на її чолі. Сам він каже, що це рішення коштувало його чимало без-сонних ночей. У цьому ілюстрація для розуміння ним питань політичної тактики. У цих питаннях мусить автономно рішати розум. Коли розумові аргументи вкажуть на необхідність якогось шляху, треба на цей шлях іти без огляду на те, яке наше суб'єктивне до нього відношення.

Проблема історизму лежить у тій самій площині, що й проблема революції. В обох іде про те саме завдання, тільки, так би мовити, одного разу з додатним, другого — з від'ємним знаком. Революціонізм хоче змінити існуючий стан, «прискорити майбутнє», абсолютні прихильники історичного минулого, хочуть завернути сучасне в напрямку бувальщини. Масарик виступає проти виключного культу бувальщини в імені того політичного реалізму, з становища якого окреслює він своє становище в справі революції. Як скрізь, так і в питанні «історизму» не йшло про саме теоретичне тільки вивчення значіння історичної традиції. Увагу Масарика притягнув факт, що в мишленню, зокрема в політичному мишленню чехів, «історизм» займав занадто велике місце. Він знаходив шкідливу однокісність у ньому, що за національні визнавались властиво історичні дисципліни знання та що «майже тільки з них черпано головну силу для національної свідомості». («Pokroková politika»⁴⁰).

Проти такої виключної історичної орієнтації він каже: «Naš veliký úkol národní — to je moje realistické přesvědčení a [s]nažení — leží před námi; naše minulost slavná, naše minulost veliká je malá v poměru k tomu, kám nám ukazuje»⁴¹. («Jan Hus»). Він нагадує слова Гавлічка до Коляра, що йому дорожчий один живий та жвавий славянський хлопчик, ніж усі разом відкопані та невідкопані славянські божки. Минуле не сміє відвертати нашої уваги від сучасного та майбутнього, не сміє робити нас нечутливими на дійсні, сучасні потреби та завдання. «Realism čelit má historismu, historismu upřílišnému. Věci, ne historie, věci, ne vývoj, je realism, jak my rozumim, heslo»⁴² («Česká otázka»).

Як в питанні революції, так і в питанні історизму заступає таким чином Масарик самий той основний погляд: треба визволитися в політичному мисленні від усього, що перешк[о]джує тверезо і виключно «річево» оцінювати відносини та явища. Ані «революційність», ані «чуттєвий» консерватизм не можуть бути самі собою мірилом, критерієм для політичних рішень.

³⁹ Jsem proti revoltonařství. Proto že věřim ve vývoj a pokrok. Revoluce je řezactví. Nejhučnejší pratišosáctví bývá často šosactvím. Starými prostředky nelze stvořit nové, a revoluce je prostředek velmi starý. Je aristokratickým sportem (чеськ.) — Я проти революційності. Тому що я вірю в розвиток і прогрес. Революція є різаниною. Найгучніше протиміщанство часто є міщанством. Старими засобами не можна створити нові, і революція є дуже старим засобом. Це аристократичний вид спорту.

⁴⁰ «Pokroková politika» (чеськ.) — «Прогресивна політика».

⁴¹ Naš veliký úkol národní — to je moje realistické přesvědčení a snažení — leží před námi; naše minulost slavná, naše minulost veliká je malá v poměru k tomu, kám nám ukazuje (чеськ.) — Наше велике національне завдання — це моє реалістичне переконання і прагнення — стоїть перед нами; наше славне минуле, наше велике минуле є невеликим відносно того, куди воно нам вказує.

⁴² Realism čelit má historismu, historismu upřílišnému. Věci, ne historie, věci, ne vývoj, je realism, jak my rozumim, heslo (чеськ.) — Реалізм має протистояти історизму, надмірному історизму. Реальність, а не історія, дійсність, а не розвиток — гасло реалізму в нашому розумінні.

Як при ставленню політичних завдань, так і у виборі засобів треба керуватися виключно об'єктивним спостереженням явищ та робити висновки виключно тільки шляхом логічного, раціонального мишлення.

VIII.

Не зважаючи на те, що Масарик визнає за раціональним мишленням таку велику вагу, він не «раціоналіст» у прийнятому розумінню цього слова, хоч вага та цінність логічно правильного мислення в його очах дуже велика, але вона ще не все. По-за нею, і з не меншою рішучістю, визнає Масарик рішення моралі в політичному житті.

У діяльності Масарика проблема моралі займає дуже видатне місце. В його філософії та зокрема в його філософії релігії вона являється майже центральною проблемою. У межах нашої теми, треба зазначити тільки самий факт, що для Масарика зв'язок між політикою та мораллю є істотним, що по його переконанню, політик не може не цікавитися проблемами моралі, та виключити критерії етики з свого політичного світогляду. Вже в своїй історіософії, в пояснюванні чеської історії визнає Масарик за моральним, зокрема етичним моментом дуже велике значіння. Цим моментом пояснюється його відношення до чеської реформації, те велике значіння, яке він надає їй в минулому, та його наявне змагання зв'язати чеську сучасність та майбутність з традицією «Чеських Братів» та реформації взагалі. Чеське тристалитне лихоліття, було на його погляд наслідком морального упадку, карою, за зпроневірення ідеалам реформації. «Na Bílé Hoře dovažen byl náš úpadek mravní, nasledující hromadná protireformace byla trest za spronevěři na dile reformačním. Nepadli jsme pro své ideály reformní, ale padli jsme pro to, že jsme se jich ne drželi a jich se vzdávali»⁴³. («Jan Hus»).

І як моральний упадок у минулому спровокував політичну програму, а далі важку національну руйну, — так в майбутньому моральне піднесення стає необхідною умовою для повного та дійсного відродження й визволення. Тому кличе Масарик на кожному кроці до морального удосконалення. Не має майже проблеми, при обговоренні якої він не звертав би уваги на її моральний бік та не висував міркувань етичного порядку. На протязі цього доповіді, в зв'язку з порушеними тут питаннями, гадаю, що досить виразно зарисовувався цей момент. Соціальне й національне питання, проблему революції та історизму, проблему демократії, гуманізму — усі їх вирішує Масарик, маючи на увазі постулати етики і відповідно до цього, те що йому наказує його етичне почуття.

Оце зв'язання політичного мислення та чинності з питаннями моралі для Т.Г. Масарика не випадкове. Воно не тільки наслідок його темпераменту та сильного, імпульсивного етичного відчуття. Воно впливає з передуманого теоретичного переконання, що «Všecko politické úsili konec konců je apel na city sympatie a lidskostí». «Tedy: v politice (demokratické) žádáme nejen posuzování večné, nýbrž i mravní. Možna a upozorňuji na to, že se proti tomu názoru bude polemizovati, že to jest moralizování, moral kažení morálkažení — nic naplat, jinak než na moralních základech nelze politické snažení odůvodňovati»⁴⁴. («Demokratism v politice»). Так Масарик, противник лібералізму та ути-

⁴³ Na Bílé Hoře dovažen byl náš úpadek mravní, nasledující hromadná protireformace byla trest za spronevěři na dile reformačním. Nepadli jsme pro své ideály reformní, ale padli jsme pro to, že jsme se jich ne drželi a jich se vzdávali (чеськ.) — Наш моральний занепад був довершений на Білій Горі, а подальша масова контрреформація була покаранням за зрадництво у справі реформації. Ми занепади не через свої реформістські ідеали, але через те, що ми їх не дотримувались та відмовилися від них.

⁴⁴ Všecko politické úsili konec konců je apel na city sympatie a lidskostí. Tedy: v politice (demokratické) žádáme nejen posuzování večné, nýbrž i mravní. Možna a upozorňuji na to, že se proti tomu

літаризму Bentham'a⁴⁵ та Mill'я⁴⁶, стає в одній лінії з основоположником того ж лібералізму, з Montaignieu⁴⁷. І Montaignieu уважав «чесноту», «la vertu»⁴⁸ за істотну основу демократії («principe de la demokratic»⁴⁹). Що до самого змісту моралі, маються поміж обома мислителями глибокі розходження, але, як один, так і другий, визнає істотне значіння морального чинника для політика, Montaignieu, вимагає «чесноти» з становища політичної доцільности. Для Масарика єсть обов'язком політика здійснювати постулати моралі. Montaignieu примушує мораль служити політиці, для Масарика мораль — суверен, якому політика повинна підпорядковуватись.

IX.

Збираючи разом зазначені тут риси політичного світогляду Т.Г. Масарика, ми матимемо виразні контури його політичної особливості.

Політика в розумінню Т.Г. Масарика — це не тільки «техника». Це творча, конструкційна діяльність, метою якої творити та перетворювати все суспільне, — в широкому розумінню, — життя людей. У зв'язку з таким власне своїм характером, політика мусить засновуватися на солідній підставі як позитивного знання, так і тієї праці мисли, що займається найглибшими та найзагальнішими питаннями буття. Своїм корінням політика мусить сягати до царини філософії. Хоч сам Масарик зве політику «практичною соціологією», в дійсности він розуміє її, як «практичну філософію». Це, в першу чергу характеризує його політику. Він політик-філософ, — при тому для нього філософія та політика уявляють собою нерозривну цілість. Для нього філософія не єсть справою, якою він цікавиться, як Марк Аврелій, по-за політикою, але вона — сама в собі — політика, основа її.

Тому, характеризувати Масарика, як політика, не можна інакше, як характеризувати передусім його філософію. «Реалізм», як політичний напрям, — це «основна» практично-філософічна система Масарика. Ця система виразно ідеалістична. Проти неї можна сказати все те, з чим виступає проти філософічного ідеалізму філософічний мовізм. Зокрема, «матеріалістичне» розуміння історії, розходиться глибоко з основами ідеалістичного її розуміння, яке бачимо у Масарика. Розгляд цих розходжень лежить по-за межами нашої теми. За те треба хоч коротко зупинитися над становищем, яке займає ідеалізм Масарика серед інших ідеалістичних систем.

Як рішучий противник еkleктизму, Масарик пережив внутрішнє те, що дала антична та нова європейська й американська філософія, і має власне своє становище в цих основних проблемах, якими ця філософія цікавилася. Зовсім природно деякі з мис-

názoru bude polemizovati, že to jest moralizování, morál kaření — nic naplat, jinak než na morálních základech nelze politické snažení odůvodňovati (чеськ.) — Будь-яка політична діяльність — це, зрештою, звернення до почуттів симпатії та людяності. Отже: в політиці (демократичній) вимагаємо не тільки предметного судження, а й морального. Можливо, і я звертаю увагу на те, що проти цієї думки будуть полемізувати, що це є моралізування, моралізаторство — нічим платити (це ні до чого? це не має значення?), інакше ніж на моральних засадах неможливо обґрунтувати політичні зусилля.

⁴⁵ Bentham (англ.) — Джеремі Бентам (англ. Jeremy Bentham).

⁴⁶ Mill (англ.) — Джон Стюарт Мілл (англ. John Stuart Mill).

⁴⁷ Montaignieu (фр.) — очевидно, автор мав на увазі французького політичного мислителя Ш.-Л. де Монтеск'є (фр. Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu).

⁴⁸ la vertu (фр.) — чеснота.

⁴⁹ principe de la demokratic (фр.) — принцип демократії.

лителів мали на нього більший вплив, ніж другі. Свою теорію пізнання він засновує головню на Юмі та Кантові. Як соціолог, він виразно «позитивист» і в розумінні Конта.

Звідси пливе раціоналістичний характер його політики, її «реалізм». Але особливий, індивідуальний характер філософії Масарика не лежить в її звязку з цими мислителями, під впливом яких зостається, правда все сучасне мислення. Особливість цієї філософії в тому, що вона свідомо хоче служити «практичним» потребам і цілям та в тому, що вона в цілості надихана живим, етичним почуванням. «Правда», якої вона шукає, це не тільки правда в розумінню логічного бездоганного пізнання істини; вона повинна давати постійно практичні вказівки для життя і бути правдою в розумінню етики. Цей останній момент насуває нам порівняння філософії Масарика з тією групою мислителів, для яких, як для В. Соловйова «правда» має таке поширене значіння. Але поміж Масариком та російськими філософами глибока різниця як раз у розумінню етики та етичної правди. Масарик усією своєю істотою дуже далекий од мистицизму, яким пересякнута російська філософія згаданого типу. Він цілою душою противник мислення, що веде до пасивного терпіння, резіньяції⁵⁰, заперечення життя. Сам Масарик прекрасно окреслив у своїй праці про «Росію та Європу» ті глибокі та істотні різниці, що ділять його від світа мисли великих росіян. Навіть там, де здавалось би існує схожість поглядів, на ділі глибока прірва. П. Громадка вірно зауважив, напр., що така прірва виявляється якраз там, де Достоевський та Масарик ніби-то погоджуються один з одним. У критиці західної християнської церкви, звертається Достоевський якраз проти того, що Масарик уважає в римській церкві цінним, і навпаки.

Далеко ближчий Масарик до мислителів англо-саксонського світу. Його філософія релігії, його релігійність у розумінню душевного настрою, визнання етики за передову філософичну дисципліну вказує, яке споріднене його мислення з релігійним мисленням Англо-Саксів. В самий яскравий спосіб вказує на це відношення Масарика до чеської реформації, що була ідейно так звязана з англійським реформаторським рухом. Але також по-за межами релігії та етики, філософія Масарика своїм основним типом созвучна з англосаксонською. Так, наприклад, ми знаходимо в ній те саме принципове визнання реальних потреб життя за критерії «правдивої» філософії, на якому засновується «прагматична» філософія головними представниками якої суть американці I. Dewey⁵¹, W. James⁵² та англієць F.S. Schiller⁵³. Масарик не прагматик. Прагматизм готовий задовольнитися тим, що практично корисне, і зректися дальшого глибшого дослідження його правдивості. З таким становищем не погоджується Масарик. Для нього правда, вірніше дослідження її, має значіння абсолютного обовязку.

У можливому конфлікті поміж «правдою» та «пожитком», він дає абсолютну перевагу правді. Таке своє становище він висловлює словами Гуса: «*od pravdy vzniká-li pohoršení, jistěji jest přestoupiti aby vzniklo pohoršení, než pravdu opustiti*»⁵⁴. («Jan Hus»).

В дійсности, він не припускає навіть можливості такого конфлікту. Він не вірить, що не-правда може дати правдивий, тревалий пожиток. Куплена не-правдою користь,

⁵⁰ Резіньяції — цілковита покірливість долі, смирення.

⁵¹ W. James (англ.) — Вільям Джеймс (англ. William James).

⁵² W. James (англ.) — Вільям Джеймс (англ. William James).

⁵³ F. S. Schiller (англ.) — Фердинанд Каннінг Скот Шиллер (англ. F. C. S. Schiller).

⁵⁴ *od pravdy vzniká-li pohoršení, jistěji jest přestoupiti aby vzniklo pohoršení, než pravdu opustiti* (чеськ.) — якщо правда викликає обурення, безпечніше переступити, щоб виникло обурення, ніж відмовитись від правди.

це користь тільки хвилива, безконечно менша за шкоду, викликану образою правди. Таке становище він займає твердо як у теоретичних міркуваннях, так і в практичних своїх виступах. Його роля у відомій «рукописній справі» була подиктована цим власне принциповим становищем. Цією абсолютною повагою до правди, абсолютним невизнанням неприпустимости неправди, хоч би для високих та благородних цілей. Це відмежовує Масарика глибокою прірвою від прагматизму. Не зважаючи на це, єсть схожість між ними: схожість лежить у культурі практичних життєвих потреб, у погляді, що філософія обов'язана їм служити. Прагматизм парадоксальний вислів цього культу, який треба визнати характеристичним для англосаксонського мислення. Масарик один із чільних представників його на європейському континенті.

Масарик вказує на аналогію, що, по-за глибокими різницями, існує між Гусом та Коляром⁵⁵. Він вказує, між инш., на те, що, як Гус зв'язаний був ідейно з Віклемом, так Коляр був під впливом Гердера, та що обидва були університетськими учителями. Хочеться тут вказати на більшу аналогію духової постати нинішнього юбілянта з великим чеським мучеником. Обидва вони діячі того самого старовинного пражського університету, обидва зв'язують з тим самим англосаксонським світом філософичне мислення свого народу, і в решті, в обох їх теоретичне вчення зв'язане тісно з могутнім визвольним політичним рухом.

Тільки їхня доля не однакова, бо неоднакові ті фази історії, в яких довелося жити і діяти кожному з них. За доби Гуса була «кругом неправда і неволя» і не було кому «одностайно, односердно стати за євангеліє правди» — і Гус оддав життя на вогнищу. Масарик — діяч доби, коли боротьба проти різних форм поневолення дійшла до стадії своїх перших перемог. Вже б'є година визволення, хоч поки що не на всіх полях суспільного життя і ще не для всіх народів. Вона пробилася для державного, для політичного визволення народу Гуса та Масарика, і захоплений тою перемогою Масарик міг сказати, що «переміг дух над матерією, право над насильством, правда над лукавством». Обидва вони, Гус та Масарик, передові діячі переломових діб в історії свого народу, передодня руїни та початку нової доби політичної самостійності.

На закінчення треба підкреслити ще один момент. Ідеалізм політичної філософії Масарика в нормальних умовах був-би не дозволив йому стати в практичній політиці тим великим провідником, яким він єсть зараз.

У нормальних умовах, Масарик остався б провідником малої частини суспільства, групи «ідеалістів», якої голос слабко лунав-би серед гомону боротьби класових та взагалі групових, ворожих між собою, інтересів. Але прийшли не нормальні, не буденні, а надзвичайні, виїмкові умови.

Світова війна поставила перед суспільством, до якого належить Масарик, питання «бути чи не бути» у такій формі, що треба було для його вирішення найти одно, спільне для всіх, усіх захоплююче гасло і поставити на чолі об'єднаної одним спільним зусиллям та хотінням нації провідника, до якого-б усі, весь активний загал поставився-б з однаковим довір'ям. У такий момент як раз «ідеалізм» Масарика зробив його цим покликаним до проводу в національній революції практичним політичним діячем. Поминаючи об'єктивні умови, необхідні для перемоги, якість особистої кваліфікації провідників дає запоруку в ній. Таку запоруку перемоги давала особа ідеаліста Масарика, що недавно ще знаходив так мало зрозуміння серед свого суспільства.

⁵⁵ Коляром — Ян Коллар (чеськ. Ján Kollár).

У цьому щастя Чесько-Словацького визвольного руху, що на чолі його станув у рішальний момент Т.Г. Масарик.

А для першого президента Чесько-Словацької республіки доля була ласкава тим, що дала йому жити як раз тоді, — коли його здібності та його ідеалізм були потрібні його народові, коли він міг стати для свого народу «*pater patriae*»⁵⁶.

ЦДАВО України. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 768. Арк. 1—18.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бочковський О.І. Т.Г. Масарик: Національна проблема та українське питання (Спроба характеристики та інтерпретації). Подєбради: «Legiografie», 1930. 244 с.
2. Віднянський С.В. Заснування і діяльність Українського вільного університету — першої української високої школи за кордоном (1921—1945 рр.) // Український історичний журнал. 1993. № 11—12. С. 68—80; 1994. № 4. С. 41—54.
3. Діло. 1925. Ч. 64. 22 березня.
4. Древницький Ю. Володимир Старосольський: громадсько-політична та наукова діяльність (1878—1942). Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. 304 с.
5. Кравчук О.М. Погляди та діяльність Т.Г. Масарика в працях українських емігрантів 20—30 рр. ХХ ст. // Дриновський збірник. Софія-Харків: Вид-во БАН імені проф. Марина Дринова, 2017. Т. 10. С. 438—450.
6. Кравчук О.М. Постать Т.Г. Масарика у сприйнятті Я. Огородника // Рукописна та книжкова спадщина України. 2021. Вип. 27. С. 304—318. <https://doi.org/10.15407/rksu.27.304>
7. Огородник Т.М. Публікації Володимира Старосольського на сторінках щоденника «Діло» (20—30-ті рр. ХХ ст.) // Поліграфія і видавнича справа. 2020. Вип. 2. С. 226—234. <https://doi.org/10.32403/0554-4866-2020-2-80-226-234>
8. Павлічук М. Т.Г. Масарик в українськiм письменствi // Український тиждень. 1937. Ч. 31 (233). 27 вересня. С. 3.
9. Старосольський В. Тома Г. Масарик // Рідна школа. 1937. Ч. 21. С. 301—303. Ч. 22. С. 326—327.
10. Старосольський Володимир // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Париж-Нью-Йорк, 1976. Т. 8. С. 3032—3033.
11. Українське правниче товариство в Ч.С.Р. (17 березня 1923 — 17 березня 1928). Прага: Видання «Українського Правничого Товариства в Ч.С.Р.». 1928. 34 с.
12. Український вістник. Прага-Подєбради. 1925. Травень.
13. ЦДАВО України. Ф. 3859. Оп. 1. Спр. 136.
14. Там само. Ф. 4465. Спр. 768.
15. Там само. Ф. 4465. Спр. 769.
16. Янишин Б.М. Старосольський Володимир // Енциклопедія історії України. Київ : Наук. думка, 2012. Т. 9. С. 826—827.
17. Starosolsky Volodymyr // Encyclopedia of Ukraine. Volume III. Ed. by D. Husar Struk. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 1993. S. 45.
18. Štofanič, Jakub. Masarykov kult na Slovensku? Vznik Československa a formovanie republikánskeho naratívu vo verejnom priestore // Kultúrne dejiny. 2020. Vol. 11. Supplement. S. 280—293.

Отримано 10 травня 2023 р.

⁵⁶ *pater patriae* (лат.) — батько вітчизни.

REFERENCES

1. Bochkovskiy O.I. T.G. Masaryk: Natsionalna problema ta ukrainske pytannia (Sproba kharakterystyky ta interpretatsii) [T.G. Masaryk: The National Problem and the Ukrainian Question (An Attempt at Characterization and Interpretation)]. Poděbrady: "Legio-grafie", 1930. 244 p. [In Ukrainian].
2. Vidnianskyi S.V. Zasnuvannia i diialnist Ukrainskoho vilnoho universytetu — pershoi ukrainskoi vysokoi shkoly za kordonom (1921—1945 rr.) [The foundation and activity of the Ukrainian Free University — the first Ukrainian higher education institution abroad (1921—1945)]. *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal* [Ukrainian Historical Journal]. 1993. Iss. 11—12, pp. 68—80; 1994. Iss. 4, pp. 41—54. [In Ukrainian].
3. *Dilo* [Case]. 1925. Iss. 64. March, 22. [In Ukrainian].
4. Drevnitskyi Yu. Volodymyr Starosolskyi: hromadsko-politychna ta naukova diialnist (1878—1942) [Volodymyr Starosolskyi: socio-political and scientific activity (1878—1942)]. Ternopil, 2012. 304 p. [In Ukrainian].
5. Kravchuk O.M. Pohliady ta diialnist T.G. Masaryka v pratsiakh ukrainskykh emigrantiv 20—30 rr. XX st. [Views and Activity of T.G. Masaryk in the Works of Ukrainian Emigrants in 20—30 of 20th century]. *Drynovskiy zbirnyk* [Drynov's collection]. Sofia-Kharkiv: Prof. Marin Drinov Publishing House of Bulgarian Academy of Sciences, 2017. Vol. 10, pp. 438—450. [In Ukrainian].
6. Kravchuk O.M. Postat T.G. Masaryka u spryiniatti Ya. Ohorodnyka [Figure of Tomash Masaryk in perception of Yakiv Ohorodnyk]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy* [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]. 2021. Iss. 27, pp. 304—318. <https://doi.org/10.15407/rksu.27.304> [In Ukrainian].
7. Ohorodnyk T.M. Publikatsii Volodymyra Starosolskoho na storinkakh shchodennyka "Dilo" (20—30-ti rr. XX st.) [Works by Volodymyr Starosolskyi on the pages of Dilo daily newspaper in the 1920s—1930s of the 20th century]. *Polihrafiia i vydavnycha sprava* [Printing and Publishing]. 2020. Iss. 2, pp. 226—234. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32403/0554-4866-2020-2-80-226-234>
8. Pavlichuk M. T.G. Masaryk v ukrainskim pysmenstvi [T.G. Masaryk in Ukrainian literature]. *Ukrainskyi tyzhden* [Ukrainian week]. 1937. Iss. 31 (233). September, 27. P. 3. [In Ukrainian].
9. Starosolskyi V. Toma G. Masaryk [Toma G. Masaryk]. *Ridna shkola* [Native school]. 1937. Iss. 21, pp. 301—303; Iss. 22, pp. 326—327. [In Ukrainian].
10. Starosolskyi Volodymyr // Entsyklopediia ukrainoznavstva. Slovnykova chastyna [Encyclopedia of Ukrainian Studies. Dictionary part]. Paris-New York, 1976. Vol. 8. Pp. 3032—3033. [In Ukrainian].
11. Ukrainske pravnyche tovarystvo v Ch.S.R. (17 bereznia 1923 — 17 bereznia 1928) [Ukrainian Legal Society in the Czechoslovak Republic (March, 17, 1923 — March, 17, 1928)]. Prague, 1928. 34 p. [In Ukrainian].
12. *Ukrainskyi vistnyk* [Ukrainian herald]. Prague-Poděbrady. 1925. May. [In Ukrainian].
13. Fond 3859. Inventory 1. Unit 136. The Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine.
14. Fond 4465. Inventory 1. Unit 768. The Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine.
15. Fond 4465. Inventory 1. Unit 769. The Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine.
16. Yanyshyn B.M. Starosolskyi Volodymyr // Entsyklopediia istorii Ukrainy [Encyclopedia of the history of Ukraine]. Kyiv, 2012. Vol. 9, pp. 826—827. [In Ukrainian].

17. Starosolsky Volodymyr // Encyclopedia of Ukraine. Volume III. Ed. By D. Husar Struk. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 1993. S. 45.
18. Štofanič J. Masarykov kult na Slovensku? Vznik Československa a formovanie republikánskeho naratívu vo verejnom priestore [Masaryk's Cult in Slovakia? The Creation of Czechoslovakia and Republican Narrative in Public Space]. *Kultúrne dejiny* [Cultural History]. 2020. Vol. 11. Supplement, pp. 280—293. [In Slovak].

Received on May 10, 2023

Oleksandr Kravchuk

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Vinnitsia, Ukraine)

E-mail: ol-kravchuk@i.ua

ORCID: 0000-0003-3504-5041

LITTLE-KNOWN ESSAY BY VOLODYMYR STAROSOLSKYI
ON POLITICAL OUTLOOK OF TOMAŠ GARRIGUE MASARYK

The **purpose of the work** is to include in the scientific circulation the text of the little-known essay of the public and political figure Volodymyr Starosolskyi "Foundations of the Political Outlook of T.G. Masaryk" as a source for the study of the creative heritage of Ukrainian emigration in the Czechoslovak Republic. The research **methodology** is based on the basic research principles of historicism, scientificity, objectivity, general scientific methods (historical and logical) and special historical methods (narrative and problem-chronological). The **scientific novelty** lies in the fact that for the first time the little-known essay of Volodymyr Starosolskyi "Foundations of the Political Outlook of T.G. Masaryk", which is kept in the fond "Collection of documentary materials of Ukrainian emigre nationalist institutions, organizations and persons" of the Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine in Kyiv, is being introduced into scientific circulation. The informational potential of the document is analyzed as one of the examples of the creative heritage of Ukrainian emigrant scientists in Czechoslovakia. The main aspects of Volodymyr Starosolskyi's analysis of the peculiarities of T.G. Masaryk's political views are highlighted — humanism, democracy, morality, attention to national, social, and religious issues. The essay by V. Starosolskyi remains important for the study of the political views of the President of the Czechoslovak Republic. **Conclusions.** In general, Volodymyr Starosolskyi's essay "Foundations of the Political Outlook of T.G. Masaryk" is one of the testimonies of the interest of Ukrainian emigrants in the figure of the first President of the Czechoslovak Republic. One of the motives for preparing the essay was a feeling of gratitude for the support of the refugees, but this did not particularly affect the desire to objectively show the role of this outstanding personality in the history of Czechoslovakia.

Key words: Tomaš Garrigue Masaryk, Volodymyr Starosolskyi, politics, Czechoslovak Republic, Ukrainian emigration.